

Hrvoje Gjurašin

Frano Radić – u povodu 150. obljetnice rođenja¹

UDK: 902-05 Radić, F.
930-05 Radić, F.
050.4-05 Radić, F.
Pregledni rad
Primljeno 22. 9. 2008.
Prihvaćeno 24. 9. 2008.

Hrvoje Gjurašin
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR, 21 000 Split
S. Gunjače b.b.

| 7

Frano Radić bio je 24 godine stručni učitelj kamenoklesarstva i brodogradnje u Korčuli, a od 1905. do 1914. stručni je učitelj na Ženskoj učiteljskoj školi u Dubrovniku. Posljednjih 19 godina života proveo je u rodnom Bolu na otoku Braču. Proučavao je starohrvatske spomenike te je bio znanstveni izvjestitelj Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu i prvi glavni urednik (od 1895. do 1904.) Starohrvatske prosvjete, prvoga stručnoga glasila u Hrvatskoj i među Južnim Slavenima posvećenog isključivo temama iz područja nacionalne arheologije

Ključne riječi: Frano Radić, Starohrvatska prosvjeta, urednik, strukovni učitelj, Korčula

¹ Članak objavljujemo u spomen na Franu Radića, dugogodišnjeg glavnog urednika našeg časopisa o 150. obljetnici njegova rođenja. Tekst je prvi put objavljen u *Bračkom zborniku* (br. 22, 2007.).

FRANO RADIĆ rođen je u Bolu na otoku Braču 24. kolovoza 1857. godine, od oca Jurja, pomorca i posjednika, i majke Margarite, iz poznate bračke pomorske obitelji Nikolorić.¹ Obitelj Radić imala je nadimak Intra, a Franu su zvali Keko.

Osnovnu školu završio je u Bolu, a gimnaziju je pohađao u Zadru i Splitu. Ljubav prema spomenicima usadio mu je kanonik Ivan Dević, koji se, kako sam Radić kaže, “bavio starinama i poviješću”, a kod kojega je stanovao prvih godina školovanja u Splitu.² Za vrijeme praznika u Bolu se družio s dominikancem Angelom Bojanićem (1828.-1889.), dugogodišnjim boljskim župnikom, koji se bavio numizmatikom, skupljao i obrađivao kulturno blago Bola i njegove okolice te 1876./77. napisao rad *Povijesno-statistički osvrti o Bolu*.³

Nakon ispita zrelosti koji je položio s odličnim uspjehom, u Beču je upisao studij arhitekture, no zbog loše materijalne situacije na drugoj godini morao je prekinuti studij.

Poslušavši savjet Mihovila Pavlinovića (1831.-1887.), narodnog zastupnika u bečkom parlamentu, najdosljednijega zagovornika sjedinjenja Dalmacije s prekovlebitskom Hrvatskom, godine 1878. prihvaća mjesto učitelja u Građanskoj školi u Makarskoj.

Nakon trogodišnjeg rada u Makarskoj položio je u Zadru ispit za tzv. strukovnog učitelja.

Godine 1881. pri Građanskoj učionici u Korčuli otvoren je strukovni tečaj za kamenoklesarstvo i brodogradnju. Iste je godine Frano Radić imenovan “teoretičnim učiteljem strukovnoga tečaja brodogradnje i kamenoklesarstva.”⁴ Premješten je u grad Korčulu, gdje ostaje 24 godine, kao stručni učitelj koji je organizirao prvu teorijsko-praktičnu obrtničku školu za brodogradnju i kamenoklesarstvo u Dalmaciji. Svrha je škole odgojiti vješte i valjane kamenare i brodograditelje. Za učenike svojega stručnog tečaja napisao je i dva priručnika, jedan za teoriju brodogradnje, a drugi za teoriju kamenarstva. Njegovi su učenici kao nadmajstori dospjeli i u brodogradilišta Carigrada i Buenos Airesa, a dva poznata kipara, Frano Kršinić (1897.-1982.) i Pero Pallavicini (1886.-1958.) također su bili njegovi učenici.⁵

Uz svoje nastavničke dužnosti Radić je godine 1885. za nastavu u građanskim školama uspio s njemačkog prevesti djelo E. Netoliczkoga *Fizika i lučba*, koje se trideset godina koristilo u hrvatskim građanskim školama.

Od godine 1905. stručni je učitelj na Ženskoj učiteljskoj školi u Dubrovniku, gdje predaje fiziku, talijanski i prirodopis. Novi ga posao iznimno okupira pa za arheologiju više nema vremena, a sve se više zanima za prirodne znanosti.

Do kraja života napisao je još samo dva rada s područja arheologije i povijesti umjetnosti.⁶

Zbog slabog vida godine 1914. je umirovljen te se vraća u rodni Bol, gdje je poživio još 19 godina. Živio je na rivi, u prizemlju kuće koja se nalazila sa zapadne strane kaštela Vusio. Nakon Drugoga svjetskog rata kaštel Vusio i Radićeva kuća pretvoreni su u hotel *Kaštil*. U međuvremenu mu u Bolu umire žena Anđelina rođ. Ostojić (1920.), pa i druga žena, Kata, iz obitelji Elezović (1930.), te ostaje sam, gotovo potpuno slijep i jako oslabljena sluha. Kćerke i prijatelji čitaju mu knjige i novine. Fratar dominikanac Anselm Radić (rođ. 1913.) godine 1995. još se dobro sjećao Frane Radića kojemu je čitao knjige i novine.

Umro je u 76. godini života, 13. travnja 1933. godine. Svoju knjižnicu te prirodoslovnu i numizmatičku zbirku poklonio je boljskoj osnovnoj školi, no iz te je ostavštine danas sačuvano samo dvadesetak knjiga. Pokopan je u obiteljskoj grobnici Elezovića, uz svoju drugu ženu.

Godine 1980. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika postavio je spomen-ploču na njegovu grobu.⁷

Najvažnije, najplodnije i najzanimljivije razdoblje u Radićevu životu su godine boravka u gradu Korčuli, kad se uz svoj redoviti posao intenzivno zanimao za arheologiju i povijest umjetnosti. To je vrijeme buđenja narodne svijesti u Dalmaciji, kad mnogobrojni arheološki nalazi dopunjuju stranice hrvatske povijesti. Veći dio arheoloških istraživanja vode amateri, koji i objavljuju rezultate istraživanja, no to je i vrijeme djelovanja naših znamenitih arheologa Šime Ljubića (1822.-1896.), Frane Bulića (1846.-1934.) i Luke Jelića (1863.-1922.).

Frano Radić bio je uporan i marljiv te je samouk upoznao latinski i grčki jezik te antičku baštinu. Već u gimnaziji u Splitu zavolio je arheološke spomenike, posjećivao je Muzej te sklopio poznanstva s arheolo-

1 Vrsalović 1982, str. 201-217.

2 Pismo M. Klarića od 23. srpnja 1931. upućeno I. Esihu. NSKZ, fasc. R 7632 b (pisma).

3 Šanjek 1976, str. 156.

4 Oreb 1995, str. 689.

5 Gjivoje 1972, str. 133.

6 Radić 1925, str. 1926.

7 Vrsalović 1982, str. 203.

zima M. Glavinićem (1833.-1898.) i J. Alačevićem (1826.-1904.). Odlazi na studijska putovanja u Rim, Napulj, Akvileju, Veneciju, Como, obilazi muzeje Beča i Praga.⁸

Premda je na drugoj godini morao prekinuti studij arhitekture u Beču, solidno je svladao osnove tehničkog crtanja te je slovio za vrsna crtača, pa se njegovim uslugama često koristio i fra Lujo Marun. Iz pisama doznajemo kako ga je Marun molio da mu nacрта naušnice iskopane u okolici Knina, a i poziva ga u Knin da mu izradi crteže nalaza s Kapitula uz rijeku Krku. Radić je mnogo putovao, obilazio teren, istraživao i snimao mnogobrojne srednjovjekovne crkvice po Dalmaciji za svoje članke, ali i za članke drugih istraživača.

10 |

Već prije pokretanja *Starohrvatske prosvjete* Radić je počeo proučavati starohrvatske crkvice, u čemu mu je od velike koristi bilo dvogodišnje studiranje arhitekture. U marljivu proučavanju i opisivanju crkvice po Dalmaciji i njihova kamenog namještaja pokazao se kao vrijedan istraživač i pisac. O tim je sakralnim spomenicima skupio obilnu građu koja je omogućila nastanak studija Miloja M. Vasića (1869.-1956.), *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka*, Beograd, 1922., Josefa Strzygovskog (1862.-1941.), *O razvitku starohrvatske umjetnosti*, Zagreb, 1927., i Ljube Karamana (1886.-1971.), *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930. Ne možemo tvrditi da su Radićevi opisi i datacije spomenika uvijek bili točni, ali su u to vrijeme poslužili svojoj svrsi.

Godine 1891. Radić je izabran za člana zamjenika znanstvenog izvjestitelja Kninskoga starinarskoga društva, a nakon Buličeve i Jelićeve ostavke on je na sjednici u povodu otvaranja Prvoga muzeja hrvatskih starina, dana 24. kolovoza 1893., izabran i za glavnog izvjestitelja Društva, koje je tom prigodom promijenilo ime u Hrvatsko starinarsko društvo.⁹

Na VII. glavnoj skupštini Hrvatskoga starinarskoga društva, održanoj 15. svibnja 1894. u Kninu, popunjen je društveni Znanstveni odbor te je njegovim članovima postalo i nekoliko vrlo darovitih amatera, među kojima su Frano Radić, Petar Kaer, Vid Vuletić Vukasović i drugi. Zaključeno je također da se pokrene društveni časopis pod imenom *Starohrvatska prosvjeta*, koji bi izlazio tromjesečno, a za glavnog urednika i znanstvenog izvjestitelja izabran je Frano Radić.¹⁰

Utemeljitelj časopisa bio je fra Lujo Marun (1857.-1939.), koji je cijeli svoj život posvetio pronalaženju i otkrivanju starohrvatskih arheoloških položaja na području gotovo cijele Dalmacije. Njegovim iskapanjima počinje razvoj starohrvatske arheologije.¹¹

Početak godine 1895. pojavio se prvi broj *Prosvjete*, pod uredništvom Frane Radića. Bilo je to prvo stručno glasilo u Hrvatskoj i među Južnim Slavenima posvećeno isključivo temama iz područja nacionalne arheologije.

U prvoj seriji *Prosvjete* samo dva rada napisali su stručnjaci, Šime Ljubić,¹² povjesničar i arheolog, tada već u mirovini, te Karlo Patsch,¹³ zajedno s Marunom, u vrijeme kada je još bio gimnazijski profesor. Ostale članke uglavnom su pisali daroviti amateri, često obični laici u znanosti, po zanimanju crkvene osobe ili učitelji.

Radić se najviše dopisivao sa Šimom Ljubićem, koji ga je poticao na rad, a Frano Bulić odao mu je priznanje na uređivanju *Starohrvatske prosvjete*, koja je pod njegovim uredništvom donijela obilan materijal s područja hrvatske arheologije u Dalmaciji.¹⁴

U razdoblju od dvadeset godina, od 1884. do 1904., Frano Radić napisao je 125 radova s područja povijesti umjetnosti i arheologije.

Za početak naše nacionalne arheologije značajni su Radićevi članci o spomenicima Kninskoga muzeja, jer je on bio prvi koji je našu i stranu stručnu javnost počeo upoznavati sa spomenicima što ih je Marun s toliko energije i ustrajnosti iskapao.

Sudjelovao je u arheološkim istraživanjima samo u Podgrađu – Asseriji, šest kilometara istočno od Benkovca, gdje su iznad liburnsko-rimskoga gradinskog naselja nađeni i starohrvatski grobovi.¹⁵

Okolnosti u kojima je Radić djelovao nisu bile lake. Živio je u malom otočnom gradiću, prometno izoliranom od većih dalmatinskih središta, a pogotovo od dalmatinske unutrašnjosti, daleko od znanstvenih središta, knjižnica i muzeja, pa i od samog Muzeja hrvatskih spomenika. Tako na III. glavnu skupštinu Društva održanu u Kninu 3. studenoga 1889. godine nije došao jer nije bilo parobrodske linije od Korčule do Splita. Brod je plovio samo nedjeljom i ponedjeljkom. Morao je ponajprije obavljati svoj učiteljski posao, a tek nakon toga mogao je voditi brigu o časopisu. Uz to,

8 Vrsalović 1982, str. 205.

9 Vrsalović 1982, str. 208.

10 Jelovina 1988, str. 246.

11 Jurišić 1979, str. 28.

12 Ljubić 1895, str. 71-73.

13 Patsch i Marun 1895, str. 97-102.

14 Bulić 1925, str. 230.

15 Jelovina 1988, str. 248.

imao je obitelj, četvero djece i slabe prihode, tako da se samo njegovoj dobroj volji i golemoj energiji mogu pripisati rezultati koje je postigao. To mu priznaje i Tadija Smičiklas u pismu od 7. svibnja 1898.: “Ja vjerujem da vam je pored škole, pa još udaljen od većeg svijeta teško uređivati Starohrvatsku prosvjetu. Kad pomislim da ne imate veće pomoći, onda je gotovo nemoguće.”¹⁶

Lujo Marun vidio je u Radiću marljiva radnika i istomišljenika glede istraživanja, proučavanja, skupljanja i čuvanja starohrvatske arheološke baštine. Zbog toga je nastojao privoljeti Radića da se preseli u Knin, gdje bi bio tajnik Društva, a zaposlio bi se kao učitelj.¹⁷

Prva serija *Prosvjete* izlazila je u Kninu od 1895. do kraja 1904. godine, tiskana je u Zagrebu, a uređivana u Korčuli. U tih prvih deset godina izlazenja ostvarila je osam godišta u 22 sveska.

Razlog prestanku izlazenja časopisa jest, uz nedostatak sredstava, i nepostojanje stalnih suradnika, tako da većinu članaka piše Radić. On je čak potpisan kao jedini autor u svesku 3. i 4. iz godine 1901.

U novoj seriji *Prosvjete* godine 1927. Lujo Marun piše: “Poslije odstupa vrijednoga i nikad dosta pravedno ocijenjenoga g. Frana Radića sa uredništva ‘SHP’, uzalud se je društvena uprava na sve krajeve ozirala, ne bi li mu našla vrijedna zamjenika.”¹⁸

Frano Radić je u gradu Korčuli uz pedagoški rad, zajedno s Vidom Vuletićem Vukasovićem, razvio vrlo živu djelatnost na skupljanju, istraživanju, proučavanju i objavljivanju bogate i raznovrsne otočne spomeničke baštine. Pisao je u onodobnim stručnim časopisima (splitskome *Bullettinu*, zagrebačkom *Vjesniku hrvatskoga arheološkog društva*, sarajevskom *Glasniku Zemaljskog muzeja* itd.) te u dnevnom tisku o spomenicima svih epoha i kultura na otoku Korčuli od prapovijesti i ranoga srednjeg vijeka do kasnijih razdoblja, ne ograničavajući se samo na arhitekturu nego ulazeći i u područje slikarstva, kiparstva i umjetničkog obrta.¹⁹

Zaslужan je i za utemeljenje Domorodnog ili Domovinskog muzeja u gradu Korčuli 1885. godine.²⁰

Radićev premještaj iz Korčule na dubrovačku Žensku preparandiju godine 1905. ražalostio je Maruna. On u pismu od 3. prosinca 1905. piše:

“Spopadaju me crne slutnje, kao da se sasma opraštate i s našim Društvom, te da ja kao crna kukavica, gubeć jednog po jednog prijatelja moram zakuhati prerano i za Vama..., ali mi se žalost podvostručila na samu slutnju, smrt naše mile Starohrvatske prosvjete.”²¹

Možda je polemika koju je vodio s Bulićem oko mramornog reljefa s prikazom vladara na prijestolju uz dvojicu pratilaca iz Krstionice katedrale u Splitu najzanimljivija među njegovim kritikama i polemikama jer je taj srednjovjekovni spomenik i poslije doživljavao različita tumačenja.²² Bulić je nekoliko puta pisao o prikazu Krista u slavi, u glavnoj sjedećoj figuri reljefa iz Krstionice, a rasprava se vodila i na Kongresu u Splitu. Radić je tvrdio da je tu riječ o prikazu hrvatskoga kralja. Već za vrijeme Kongresa neki su stručnjaci prihvatili Radićevo mišljenje. Danas se smatra da je na reljefu iz Krstionice prikazan hrvatski kralj Petar Krešimir Četvrti (1056.-1074.).²³

Hrvatsko starinarsko društvo uputilo je Radića godine 1900. na Drugi međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju u Rim, gdje je održao predavanje o grobnim nalazima sa starohrvatskoga groblja u Koljanima kod Vrlike.

Povjesničar umjetnosti i konzervator Ljubo Karaman u *Kolijevci* piše:

“Radić se je kroz decenije intenzivno bavio starohrvatskim spomenicima i sa zamjernom ustrajnošću i rodoljubnim žarom gledao, ne bi li utvrdio odvojene crte i samostalne pojave u starohrvatskim skulpturama naprama onima u Italiji i na koncu je smogao pribрати samo nekoliko navodnih inačica starohrvatske plastične umjetnosti.”²⁴

Prema opisu njegova rođaka Frano Radić bio je srednjeg rasta, uvijek u crnini, u dugom svečanom haljetku, s visokim škrobljenim ovratnikom, s velikim naočalama zlatnog okvira; uspravna i stroga držanja, te ozbiljnim i dotjeranim govorom, bez osmijeha ili tek s osmijehom ironije, on je bio oličenje znanja.²⁵

U svjetonazoru je čvrsto osvjedočeni katolik. Pristupio je franjevačkomu trećem redu (trećoredac), zastupajući i provodeći u životu i u javnom djelovanju Franjine regule: poštenje, poniznost i socijalnu pravdu. Bio je bratim najstarije korčulanske bratovštine Svih svetih.²⁶

16 Radić 1932, str. 215.

17 Oreb 2003, str. 273.

18 Marun 1927, str. 1.

19 Oreb 1995, str. 694.

20 Oreb 2003, str. 270-271.

21 Oreb 2003, str. 281.

22 Fisković 2001-2002, str. 9-51.

23 Fisković 2001-2002.

24 Karaman 1930, str. 94.

25 Radić 1932, str. 35.

26 Oreb 2003, str. 284.

Kao stručni učitelj u Građanskoj školi u Korčuli, a zatim u Ženskoj preparandiji u Dubrovniku, bavio se i stručnim pedagoškim, pa čak i književnim radom; piše književne osvrte, pjesme, kritike i putopisne crtice te ih objavljuje u dubrovačkom *Slovincu*, zagrebačkom *Viencu* i *Javoru*, novosadskom *Bršljanu*, sarajevskoj *Bosanskoj vili* te mostarskome *Glasi Hercegovaca*.

Raspravljao je i pisao o važnosti građanskih škola te poboljšanju njihovih nastavnih programa, o položaju učitelja i nastavnim metodama, objavljujući te članke u zagrebačkom *Hrvatskom učitelju*, šibenskome *Gospodarskom poučniku* te u zadarskim glasilima *Zori* i *Narodnom listu*.²⁷

No ono najvrjednije čime nas je Frano Radić zadužio u svojem bogatom stvaralačkom životu jest uređivanje *Starohrvatske prosvjete*. Prema mišljenju akademika Stjepana Gunjače prva serija *Prosvjete*, premda nosi obilježja amaterske obrade arheološke, povijesne i topografske problematike, iznimno je značajna upravo zato što je prva afirmirala starohrvatsku problematiku, publicirala arheološki materijal te registrirala topografske podatke.²⁸

KRATICE

DSB	Dominikanski samostan u Bolu
EJ	Enciklopedija Jugoslavije
NSKZ	Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
SDSB	Spomenica dominikanskog samostana u Bolu
SHP	Starohrvatska prosvjeta – Knin/Zagreb/Split
ZOK	Zbornik otoka Korčule

27 Oreb 1995, str. 688.

28 Gunjača 1971, str. 133.

LITERATURA

Bulić 1925

F. Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka kroz zadnji milenij*, Zbomik MH, Zagreb 1925, 95-246

Fisković 2001-2002

I. Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV*, SHP ser. III, sv. 28-29, 2001-2002

Gljivoje 1972

M. Gljivoje, *Frano Radić hrvatski pedagog i arheolog*, ZOK br. 2, Zagreb 1972, 131-137

Gunjača 1971

S. Gunjača, *Starohrvatska prosvjeta*, EJ, Zagreb 1971, sv. 8, 133

Jelovina 1988

D. Jelovina, *Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva*, SHP, ser. III, 18 (1988), 241-251

Jurišić 1979

K. Jurišić, *Fra Lujo Marun, osnivač starohrvatske arheologije*, Split 1979.

Ljubić 1895

Š. Ljubić, *Još dvie rieči o Šubićevu nadpisu iz Ostrvice*, SHP, Knin, ser. I, 1, 1895, 2, 71-73

Karaman 1930

Lj. Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1930.

Marun 1927

L. Marun, *Ruševine crkve Sv. Luke na Uzdojlu kod Knina sa pisanom uspomenom hrvatskog kneza Mutimira*, SHP, ser. II, 1-2, 1927, 1, 12.

Oreb 1995

F. Oreb, *Djelatnost Frana Radića u Korčuli*, Hrvatska obzorja, 3, Split 1995, 681-694

Oreb 2003

F. Oreb, *Prikaz odnosa i suradnje Marun - Radić putem međusobnog dopisivanja*, SHP ser. III, sv. 30/2003, 269-296

K. Patsch - L. Marun

K. Patsch - L. Marun, *Plohorezbe sarkofaga u kninskom muzeju našasti medj ruševinami bazilike na rimokatoličkom groblju u Biskupiji*, SHP, Knin, ser. 11(1895), 2, 97-102

Radić 1925

F. Radić, *Prigodom proslave tisućugodišnjice krunisanja kralja Tomislava*, Jadran, 7, Split 1925, 25, 2-3; 26, 2-3

Radić 1926

F. Radić, *Splitska katedrala*, Jadran, 8, Split 1926, 18, 3-5.

Radić 1932

Lj. Radić, *Frano Radić, pedagog, hrvatski arheolog i polihistor*, Beograd 1932, NSKZ, br. R 6081.

Šanjek 1976

F. Šanjek, *Angelo Bojanić (1828-1889)*, Spomenica DSB, Bol-Zagreb 1976, 153-162

Vrsalović 1982

D. Vrsalović, *Frano Radić, znanstveni izvjestitelj Hrvatskog starinarskog društva u Kninu i glavni urednik Starohrvatske prosvjete (1857-1933)*, SHP ser. III, sv. 12, 1982, 201-218